

ORGULJE ŽUPNE CRKVE PRESVETOGA SRCA ISUSOVA U KBC-U »SESTRE MILOSRDNICE« U ZAGREBU

Uvod

Nešto manje od polovice orguljskoga fonda na području današnjih granica administrativne uprave grada Zagreba,¹ djela su proizišla iz naše najdugovječnije orguljarske gradionice, one Hefererove. Riječ je o dvadesetak instrumenata različitih tehničkih i umjetničkih značajki nastalih u razdoblju od 1884. do 2018.,² koji obuhvaćaju djelovanje svih naraštaja spomenute orguljarske kuće. Svi ti instrumenti, uz iznimku orgulja u evangeličkoj crkvi u Gundulićevoj ulici i Muzičkoj akademiji, nalaze se u rimokatoličkim sakralnim prostorima. Rad donosi tijek gradnje orgulja, ponude Ferdinanda (Ferde) Heferera odnosno Augusta Faullenda Heferera s jasno naznačenim tehničkim i umjetničkim koncepcijama te naposljetku tehničke i umjetničke značajke instrumenta koji je 1927., odnosno 1937. postavljen na pjevalište župne crkve Presvetoga Srca Isusova.

Planiranje gradnje (drugih) orgulja

Na samom početku spomenimo kako je nova crkva u sklopu Kliničkoga bolnič-

koga centra »Sestre milosrdnice« u Vinogradskoj bila završena 1896. Dvije godine poslije toga, točnije 30. listopada 1898. postavljene su na njezino pjevalište orgulje.³ Detaljnijim podacima o njima (za sada) ne raspolažemo, no prema nekim izvorima riječ je o orguljama, točnije orguljskom pozitivu, koji se danas nalazi u župnoj crkvi sv. Marka ev. u Jakuševcu.⁴ Njegovu atribuciju pripisujemo zagrebačkomu orguljaru Paulu Pumpu, a vrijeme njegova nastanka možemo smjestiti u sredinu 19. st. Svakako je taj instrument na pjevalište crkve došao kao već rabljeni, a tko ga je tamo postavio, nije nam poznato. Budući da taj instrument nije odgovarao modernim zahtjevima, krajem 1920-ih odlučeno je zamijeniti ga novim. Uprava Bolnice milosrdnih sestara stoga je 1927. zatražila od Ferdinanda (Ferde) Heferera ponudu za gradnju novih orgulja.

Ponude Ferde Heferera iz 1927.

Iz dostupne arhivske građe doznajemo kako je F. Heferer upravi Bolnice milosrdnih sestara tijekom prve polovi-

¹ Već smo prethodno pisali kako do sada nije proveden sistematizirani popis orgulja na području pod administrativnom upravom grada Zagreba. Navedeni broj rezultat je autorove analize i usporedbe podataka Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske te pregleda orguljskoga fonda koji su na terenu proveli organolozi Emin Armano i Marko Đurakić.

² Najstarije danas postojeće orgulje proizišle iz Hefererove gradionice koje se nalaze na području grada Zagreba smještene su u bogoslovnoj kapeli Presvetoga Srca Isusova na Kaptolu i evangeličkoj crkvi u Gundulićevoj ulici. Posljednji novosagrađeni instrument su orgulje (bez pedala) sagrađene 2018. za Muzičku akademiju.

³ Tvrtko BEUS, *Crkva Presvetog Srca Isusova u Kliničkoj bolnici »Sestre milosrdnice« u Zagrebu*, 2006, str. 35.

⁴ Vidi više u: Emin ARMANO, *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*, 2006. str. 332. Autor navodi kako je riječ o instrumentu koji je sagrađen za crkvu milosrdnih sestara (crkvu sv. Vinka Paulskog), no to nije točno. Pump je za tu crkvu sagrađio instrument 1845. veličine deset registara raspoređenih na jedan manual i pedal, koji je Heferer zamijenio novim 1906. Ponešto zbunjuju zapisi u kanonskim vizitacijama iz 1950-ih godina koji navode kako je jakuševčki pozitiv nabavljen od bivše crkve milosrdne braće. Očito se misli na kapelu Ranjenoga Isusa na Trgu bana Jelačića gdje je nekada bila bolnica i kapela.

ce 1927. poslao dvije ponude za gradnju novih orgulja.⁵ Prvu je ponudu poslao 5. svibnja te je u njoj ponudio gradnju novoga instrumenta veličine šest registara raspoređenih na jedan manual i pedal, zračnicama s čunjastim ventilima, tri spoja i dva kolektiva te kućištem čija bi cijena zajedno s postavljanjem iznosila 60.000,00 dinara.

Prva dispozicija orgulja sa šest registara

Prva, klasična koncepcija predviđala je pet registara na prvom manualu i jedan u pedalu.

Manual: C – f³ (54 tipke i glasa)
Principal 8', Gedeckt 8', Aeoline 8', Flöte 4'

Pedal: C – d¹ (27 tipki i glasova)
Subbass 16'

Spojevi:

I-ped, sup-man, sub-man

Kolektivi:

P, F, ukidač

Uprava bolnice već sljedećega dana odgovara Hefereru kako prihvaća njegovu ponudu te mu povjerava gradnju novih orgulja u roku označenom u ponudi. No mjesec dana poslije toga, 27. lipnja, F. Heferer šalje upravi bolnice novu ponudu koja sadrži mnogo novina u odnosu na prethodnu. Ovoga puta graditelj predlaže gradnju instrumenta s ponešto izmijenjenim tehničkim i umjetničkim značajkama. Nove bi orgulje bile sagrađene s *multiplex* zračnicama odnosno prema *zwillinglade* sustavu⁶ gdje bi šest registara (nizova svirala) tvorilo devet registara koji bi se rabili (bili raspoređeni) na dva manuala i pedal. U ponudi je predloženo da cijeli instrumentalni ustroj bude smješten u ormar sa žaluzijama, šest spojeva i

dva kolektiva te da orgulje uz mehanički pogon može pokretati i električno puhalo. Za gradnju takva instrumenta F. Heferer traži 85.000,00 dinara te preuzimanje starih odnosno postojećih orgulja.⁷

Druga dispozicija orgulja s devet registara

Druga, *zwillinglade* dispozicija predviđala je četiri registra na prvom manualu, četiri na drugom te jedan u pedalu.

I. manual:⁸ C – f³ (54 tipke i glasa)

Principal 8', Gedeckt 8', Aeoline 8', Flöte 4'

II. manual:⁹ C – f³ (54 tipke i glasa)

Gedeckt 8', Aeoline 8', Flöte 4', Vox celeste 8'

Pedal: C – d¹ (27 tipki i glasova)

Subbass 16'

Spojevi:

II-I, I-ped, II-ped, sup II-I, sub II-I, sup II

Kolektivi:

tutti, ukidač

Pomagala:

žaluzije

Uprava bolnice i ovoga je puta ažurna te već sljedećega dana javlja F. Hefereru da prihvaća novu ponudu, da se majstora obvezuje da počne s radom te da se drži doznačenih uvjeta, odnosno da u roku od šest mjeseci orgulje budu završene.

Tehničke i umjetničke značajke postavljenih orgulja

Kako je narudžbom bilo definirano, na pjevalište su postavljene orgulje prema ponudi 1927., sa šest registara (nizova svirala) koji su tvorili devet registara raspoređenih na dva manuala i pedal. Prvi su put bile u funkciji 8. prosinca 1927.

⁵ Umjetnička radionica Heferer (Zagreb), predmetni spis, Bolnica milosrdnih sestara, *Zwillingmanual*, 8 reg 1927/1937.

⁶ Jedan niz svirala rabi se za dva registra, odnosno isti fonički ustroj rabi se za registre u prvom i drugom manualu. To je izvedeno na način da svaki ton kod registara koji se mogu upotrijebiti u oba manuala na zračnici ima dva ventila.

⁷ Umjetnička radionica Heferer (Zagreb), predmetni spis, Bolnica milosrdnih sestara, *Zwillingmanual*, 8 reg 1927/1937.

⁸ Tehnička izvedba omogućuje korištenje odnosno sviranje s registrom *principal* samo na prvom manualu.

⁹ Tehnička izvedba omogućuje korištenje odnosno sviranje s registrom *vox celeste* samo na drugom manualu.

Smještene su na središnjem dijelu pjeva- lišta sa sviraonikom koji se nalazi ispred kućišta. Manubriji, izvedeni kao sklopke, smješteni su u vodoravnom nizu iznad drugoga manuala. Postoje jedan crpeći i spremišni mijeh te električno puhalo. Tehničke i umjetničke značajke bile su sljedeće:

Zračnice: manualna s registarskim kancelama, s džepnim mješčićima (*taschenlade*), pedalna s čunjastim ventilima
 Registarski prijenos: pneumatski
 Svirni prijenos: pneumatski
 Manual: C – f³
 Pedal: C – d¹

Dispozicija:

I. manual: (54 tipke i glasa)

1. Principal 8'
2. Gedeckt 8'
3. Aeoline 8'
4. Flöte 4'

II. manual: (54 tipke i glasa)

5. Gedeckt 8'
6. Aeoline 8'
7. Vox celeste 8'
8. Flöte 4'

Pedal: (27 tipki i glasova)

9. Subbass 16'

Spojevi:

II-I, I-ped, II-ped, sup II-I, sub II-I, sup II

Kolektivi:

tutti, ukidač

Pomagala:

žaluzije

Popravak i pregradnja orgulja 1937.

Deset godina nakon što su orgulje postavljene bilo ih je potrebno očistiti i popraviti te ih je tada odlučeno ponešto pregraditi odnosno dograditi.¹⁰ Taj je posao uprava bolnice odlučila povjeriti Hefererovoj gradionici. Dana 16. stude-

noga 1937. Ferdinandov nasljednik, August Faullend Heferer poslao je ponudu s troškovnikom za popravak te ugradnju dvaju novih registara. Ponuda je predviđala demontažu cijelih orgulja, čišćenje, proširivanje kućišta u dubinu te ugradnju 8-stopne gambe i mješanice, odnosno miksture s tri reda svirala.¹¹ Heferer je to izveo na način da je u proširenje na stražnjoj strani kućišta postojeću pedalnu zračnicu pomaknuo unatrag, a ispred postavio dodatnu zračnicu, na koju su smješteni spomenuti registri gamba i mikstura. Za razliku od ostalih registra koji se nalaze na zračnici s registarskim kancelama i džepnim mješčićima (tzv. *taschenlade*), novosagrađena je zračnica s registarskim kancelama i čunjastim ventilima. To je omogućilo uporabu dodanih registara *gamba* i *mixtura* samo s prvoga manuala.

Tehničke i umjetničke značajke orgulja 1937.

Zračnice: manualna s registarskim kancelama, s džepnim mješčićima (*taschenlade*) za registre br. 1, 2, 4, 5 manualna s registarskim kancelama, s čunjastim ventilima za registre br. 3 i 6 te pedalna s čunjastim ventilima

Registarski prijenos: pneumatski

Svirni prijenos: pneumatski

Manual: C – f³

Pedal: C – d¹

Dispozicija:

I. manual: (54 tipke i glasa)

1. Principal 8'
2. Gedeckt 8'
3. Gamba 8'
4. Aeoline 8'
5. Flöte 4'
6. Mixtura 3f

¹⁰ Spomenimo kako je početkom 1930-ih godina crkva bila ponešto pregrađena te je utvrđeno kako orgulje zvukovnim odlikama nisu bile dostatne za ispunjeni prostor crkve.

¹¹ Umjetnička radionica Heferer (Zagreb), predmetni spis, Bolnica milosrdnih sestara, Zwillingmanual, 8 reg 1927/1937.

Slika 1. Zagreb, orgulje crkve u Vinogradskoj, inv. br. 51913; neg II: 13688, Nino Vranić, 1977.

II. manual: (54 tipke i glasa)

- 7. Gedeckt 8'
- 8. Aeoline 8'
- 9. Vox celeste 8'
- 10. Flöte 4'

Pedal: (27 tipki i glasova)

- 11. Subbass 16'

Spojevi:

II-I, I-ped, II-ped, sup II-I, sub II-I, sup II

Kolektivi:

tutti, ukidač

Pomagala:

žaluzije

Zaključak

Nedavno popravljene orgulje župne crkve Presvetoga Srca Isusova u sklopu KBC-a »Sestre milosrdnice« u Zagrebu¹², proizišle kao 236. opus Hefererove gradionice, posljednji su rad koji potpisuje Ferdinand Heferer, najplodniji graditelj

¹² Blagoslovljene obnovljene orgulje u »bolničkoj župi«, *Glas Koncila*, br. 8, 26. veljače 2023., str. 23.

iz kuće.¹³ Zbog svojih konstrukcijskih posebnosti, *zwillinglade* sustava, neosporivo predstavljaju jedan od posebnijih instrumenata ne samo na području grada Zagreba već cijele Republike Hrvatske. Osim ovoga jedini instrument po *zwillinglade* sustavu Heferer je sagradio za sisačku sinagogu 1914. kao svoj opus 227. Iako je crkva u Vinogradskoj bila oštećena tijekom zagrebačkoga potresa 22. ožujka 2020., prema usmenomu iskazu organologa Emina Armana, orgulje nisu teže oštećene.¹⁴

Izvori i literatura

Emin ARMANO, *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*, 2006.

Emin ARMANO, Prioriteti vezani uz zaštitu povijesnih i spomeničkih orgulja u Hrvatskoj, *Arti musices*, 50 (1-2), 2019, str. 117–184.

Tvrtko BEUS, *Crkva Presvetog Srca Isusova u Kliničkoj bolnici »Sestre milosrdnice« u Zagrebu*, 2006.

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zapisnici popisa 1972. – 1977. Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, arhiđakonat Katedrala, 1953. i 1958.

Blagoslovljene obnovljene orgulje u »bolničkoj župi«, *Glas Koncila*, br. 8, 26. veljače, 2023. str. 23.

Umjetnička radionica Heferer (Zagreb), predmetni spis, Bolnica milosrdnih sestara, *Zwillingmanual*, 8 reg 1927/1937.

¹³ Organolog E. Armano navodi kako su one djelo A. Faullenda Heferera iz 1928. (ARMANO 2006: 225. i ARMANO 2019: 171.) uz navod da su vrijedne zbog konstrukcijske posebnosti. Nedvojbeno je kako je važnu ulogu u nastajanju ovih orgulja zasigurno imao August Faullend, budući da je tada imao 74 godine, što je za ono doba bila »lijepa starost«. U orguljarstvu je praksa da najstariji član uvijek potpisuje autorstvo.

¹⁴ Orgulje su pregledane 3. lipnja 2020. Podatke o stanju nakon potresa ustupio je red. prof. Emin Armano.